

KİTAPİYAT

Hülya CANBAKAL, *17. Yüzyılda Ayntáb, Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İletişim yayınları, İstanbul 2009, 223 sayfa + 1 ek: Nüfus Tahminleri tablosu + Kaynakça.

Hülya CANBAKAL, bu kitabında, Osmanlı İmparatorluğunun 1683-1699 savaşlarında uğradığı yenilgiler dolayısıyla girdiği mali darboğazdan kurtulmak için ağır vergiler koyduğu sıkıntılı dönemde, bir taşra kenti olan Ayntáb (bugün Gaziantep)'in durumunu incelemektedir.

Kitap, temel olarak 1682-1699 yılları arası kayıtları içeren bir Tereke Defteri ve 1645-1699 yılları arası kayıtları içeren yirmi adet Şer'iyeh Sicili'ne ait verilere dayanmaktadır. Kitabın büyük kısmı 17. yüzyılın son yirmi yılına odaklanmakla birlikte, savaş yılları hakkındaki bilgileri karşılaştırmak ve kayıtların metinsel özelliklerini daha iyi anlamak için yüzyılın ortalarına ait verilere de sık sık müracaat etmektedir.

Eser, girişten sonra üç kısımdan ve oldukça geniş bir kaynakçadan oluşmaktadır.

Birinci Kısım: Ayntáb Hakkında, s. 35-77.

İkinci Kısım: Tasdikli İmtiyazlar, s. 81-113, Servet, 115-148.

Üçüncü Kısım: İtibar ve Nüfuz, s. 151-180, Temsil ve Karar Mekanizmaları, s.181-213.

Sonuç: 215-223.

Birinci Kısımda (s. 35-77), Ayntáb şehri, Osmanlı tarihinin bütünü içerisine yerleştirilerek topoğrafik, demografik ve ekonomik kaynaklar da dâhil olmak üzere şehir yaşamının idari ve fiziki koşulları betimlenmektedir. Ayntáb kentinin coğrafi konumu verildikten sonra, kentin doğu ve batı uygarlıklarını birbirinden ayıran bir noktada olduğu ve büyük imparatorlukların geçiş yolları üzerinde bulunduğu vurgulanarak Bizanslılar, Müslümanlar ve Haçlılar tarafından kentin ele geçirildiğinden ve 12. yüzyıldan I. Selim'in Suriye seferiyle kenti Osmanlı idaresine aldığı 1516'ya

kadar Ayntâb'ın Türkmen devletleri ve Memlûklular arasında defalarca el değiştirdiğinden bahsedilmektedir.

Ayntâb'ın coğrafyası, yerleşimi, nüfusu, ekonomisi ve ticari bağlantıları eklenen üç harita, bir gravür, bir kroki ve iki tablo ile desteklenmiştir.

İdari yönden Maraş (Dulkadiriyeye) Eyaleti'ne, 1818'den sonra ise Halep Eyaleti'ne dâhil edilen Ayntâb livasında, merkezi yönetimin temsilcileri olarak sancak beyinin yerini alan mültezim, kadı ve şer'i mahkeme ortaya konmaktadır. Ayrıca Maraş valilerinin bölgeye geldiklerinde kurdukları divandan da bahsedilmektedir.

Ayntâb'ın 17. yüzyılda, merkezi idarenin kazasker, nakibü'l-eşraf ve önemli âlim gibi önde gelen mensuplarının arpalığı olduğundan, kentin arpalık sahibinin vekili olan mültezimler tarafından idare edildiği belirtilmektedir.

Ayntâb'ın 17. yüzyılda, imparatorluk dünyasında önemli bir konumda olmadığı ayrıca vurgulanmaktadır. Merkezden uzakta, hazineye katkısı nispeten küçük ve sefer güzergâhları açısından tali bir konumda olan kentin, Osmanlı hanedanının fertlerini cezp etmediği ve kentte Osmanlı hanedanının bir vakıf dahi kurmadığı vurgulandıktan sonra, I. Selim ve IV.

Murat'ın sefere gidişi sırasında uğraması haricinde hiçbir Osmanlı padişahının Ayntâb'a ayak basmadığı belirtilmektedir. Akabinden toplumsal hiyerarşi ve kent siyasetinin muhtelif unsurları da ele alınmaktadır.

İkinci Kısımda s. 81-113, öncelikle, devletin düzenlediği imtiyazlar sisteminden bir pay kapmak anlamına gelen *askerî* statüsünün getirdiği ayrıcalık ve unvanlar için Ayntâblılar arasında yaşanan mücadeleye odaklanılmaktadır. Burada, unvanlara yönelik talebin ve bu talebin resmen yada gasp suretiyle kapışılmasının giderek artan vergiler karşısında savunmacı bir tepki olduğu kadar, devlette görev, yetki veya imtiyaz olarak Osmanlılaşma kavramını çağrıştırdığı görüşü ileri sürülmektedir.

17. yüzyılda Ayntâb'ın askerî sınıfının oldukça genişlediği, reayadan çok sayıda kişinin askerî statüsünü elde ederek vergilerden muaf olduğu, hatta Ayntâb kadısına gönderilen emirlerde, bu tür askerî sınıftan, reyanın ödediği vergilerin alınması hususunda kişileri rencide etmemeleri istendiği belirtilmektedir. Ayrıca eserde, kentteki yeniçeri sayısının da giderek sahte yeniçeriler nedeniyle sürekli yükseldiği ve devletin sahte yeniçerileri tespit için

çeşitli zamanlarda askerî yoklamalar yaptığından söz edilmektedir.

17. yüzyıl Ayntâb'ında bir önemli zümre olarak sâdâta (peygamber soyundan gelenler: seyyidler) değinilirken, sâdât sayısının evlilikler yoluyla veya seyyidlik iddiasında bulunanlar dolayısıyla oldukça arttığı; Ayntâblardan bazılarının seyyidleşme yoluyla askerî statüsünü elde ederek vergilerden muaf olduğu, aynı zamanda saygı ve itibar gördükleri anlatılmakta, devletin sahte seyyidler tespit için aldığı önlemler hakkında bilgi verilmektedir. Bu kısım üç adet tablo ile desteklenmiştir.

Yine bu kısımda (s. 115-148), ekonomik güç olarak Ayntâb'da servetin dağılımı genel olarak incelendikten sonra, zenginlerin servetleri ele alınarak bu kişilerin kimlikleri sorgulanmakta ve özellikle de yerli aileler ile Osmanlı memuriyeti arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Böylece yerel kimlik ve merkez-çevre ilişkileri tartışılarak, merkezi devlet yönetiminin taşra idaresi üzerinde oynadığı role dikkat çekilmektedir.

Yazar, unvan sahibi Ayntâblıların genellikle diğerlerinden daha zengin olduklarını, servet sahiplerinin üçte ikisinin sivil ayandan üçte birinin ise ordu mensuplarından olduğunu belirttikten sonra, ordu mensuplarının

hane sayısı itibarıyla kent nüfusunun yüzde yirmisini bile bulmadığı halde, servet skalasında yukarıda yer almasına dikkat çekerek askeriyenin mali gücünü ortaya koymaktadır.

Eser, 17. yüzyılda Ayntâb'ın zenginlerinin servetlerini oldukça geniş yelpazeli yatırım araçlarında değerlendirdiklerini göstermektedir. Servetin temel unsurunun toprak olduğu belirtilmekle birlikte, bu alanların sarraflık, ticaret, ekilebilir tarla, çiftlikler ve malikâneler, bağlar ve üzüm presleri, ev ve dükkânlar, fırın, buğday, arpa, üzüm, pekmez ve türevleri, kahve, boyahane, hayvan sürüleri, pamuk ve pamuklu kumaş ve imalatı, semerci dükkânları ve arıcılık gibi çok geniş bir yelpaze oluşturduğu göz önüne serilmektedir. Ayrıca bazı Ayntâblıların yatırımlarla uğraşmadıkları halde edindikleri muazzam servetlerinin kaynağının iltizam ve iltizamların denetimi olabileceği belirtilmektedir.

Ayrıca Ayntâblı servet sahiplerinin kredi işleriyle uğraştıkları, zenginlerin varlıklarının büyük kısmının alacaklarından oluştuğu eserde üzerinde durulan konular arasındadır. Kredi ile borçlanmanın şehirde olduğu gibi kırsal kesimde de yaygın olduğu, bazı durumlarda vergi ödemeleri de dahil muhtelif borçlarını karşılamak için

bazen bütün köyün müşterek borçlu olarak kaydedildiği ama bu paraların her zaman borç olmayıp kimi durumlarda bağış olabileceği ve bunun da daha güçlü bağımlılık ilişkilerine yol açmış olabileceği ifade edilmektedir.

Eserde, 17. yüzyılda Ayntâb'da kendini sıradan halktan soyutlamış seksen civarında zengin ailenin ortaya çıktığı, bu ailelerin yerli eşraf olarak Osmanlı resmîyetinin temsilcileriyle iyi ilişkiler kurarak cemiyette saygın bir yer edindiği, ayrıca kent sakinleri arasında küçük bir gayrimüslim cemaatin de bulunduğu, kentin tek Mevlevî tekkesinin ve buradaki şeyhin önemli bir figür olduğu da vurgulanmaktadır. Bu kısım eklenen üç tablo ve dört grafik ile desteklenmektedir.

Üçüncü Kısımda (s. 151-180), farklı toplumsal kesimlere mensup Ayntâblıların; şer'i mahkeme ve çevresinde cereyan eden gündelik olaylara yansıdığı şekliyle günlük siyaset, başkaları adına söz söyleme ve karar verme haklarının ellerinden alındığı üzerinde durulmaktadır. Kitapta, genel anlamda bu işlevlerin her ikisi de, yani yerel toplulukların temsili ve idari işlevleri, seçkinlerin tanımlayıcı niteliklerinden biri olarak görülmektedir. Ayrıca bu işlevler

kentsel özerklik ve kolektif eylemlilikle de yakından ilişkilidir. Yazar, bu işlevlerin güce dayanıyor olması ve başkalarının üzerinde nüfuz sahibi olmayı gerektirmesi nedeniyle, temsil edilenlerin sözcülüğü ve çıkarlarının yönetimi kavramlarının yaygın algılanış biçimini yansıtmadığı kanaatini ifade etmektedir.

Eserde, Şer'îye Sicilleri kayıtlarındaki hukuki karar alma sürecine bakılarak, şahitlik eylemi temsile, şerefli ve adil Ayntâblıların hukukun yaptırım gücüne katılımına bir örnek olarak irdelendiği görülmektedir. Ayrıca hukuki süreçler ile statü farklılıkları arasındaki bağlantılar da daha genel anlamda incelenmektedir. Ayntâb'daki hukuki süreç ele alınırken hukuk tarihçileri, toplumsal tarihçiler ve hukuk antropologlarının görüşlerinden istifade edilerek, önce şahitlik kurumu hakkında genel bilgi verilip sonra Ayntâb'daki usul uygulamalarına, şahitlerin nasıl bulunduğu, şahitlerin kimliklerine ve tanıklık eylemlerinin kentteki güç dengeleri arasındaki yerine değinilmektedir. Herkese konumuna göre muamele yapan, muteber Ayntâblılar lehine taraflılık eğilimi gösteren modern öncesi bir adalet sisteminden söz edilmektedir.

Temsil ve Karar Mekanizmaları (s.181-213) ile ilgili, genel olarak kent meselelerine dönülerek kaynak yönetimi açısından bazı seçilmiş örnekler üzerinde durulmaktadır. İdari süreçler mercek altına alındığında iki temel noktanın ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Bunlardan birincisi, kent topluluğunu temsil eden seçkinlerin kentin müşterek kimliğini de canlandırmış olması, yani bu kişilerin kamusal alanda meşru aracılık konumunu üstlenerek Ayntâb ahalisini oluşturduklarıdır. İkincisi ise, bu kişilerin kent yönetimi alanında merkezî devlet nezdinde sahip oldukları özerklik seviyesinin, aynı zamanda hemşehrileri üzerindeki nüfuzlarının sınırlarını da belirliyor olmasıdır.

Bu bölümde, temsil, karar alma ve erkin gündelik yaşamın dokusunda nasıl kaynaşmış olduğunu incelemek üzere bazı kentsel işlevler üzerinde durulmaktadır. Yetim paralarının, vakıf varlıklarının ve şehrin müşterek meselelerinin yönetimi kaynak yönetimi olarak ele alınmakta ve bu işlevlerin her birinin vekile, temsil edilenin kaynaklarına meşru erişim imkânı ve onları etkileyecek kararları alma hakkı sağladığı ifade edilmektedir. Bu nedenle kent idaresi siyasi bir işlev olarak ele alınarak ve erke

dayandığı belirtilmektedir. Ayrıca, kamusal meselelerde karar alma sürecine dahil olan seçkinlerin, yerel düzeyde bir siyasi toplum oluşturdıkları, bunun da Osmanlı devlet teşkilatının ve Ayntâblıların siyasi imgeleminde bir ikameye yol açtığı vurgulanmaktadır. Ayrıca bu kısım da yedi adet tablo ile desteklenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmanın bulgularının, makam sahiplerinin çoğunun en az birkaç nesildir Ayntâb sakini olan ailelere mensup yerli kişiler olduğunu düşündürdüğü belirtilerek bu kişilerin, ya doğrudan merkezî devlet idaresi tarafından atandığı yada devletin atadığı ve görev yerine gitmeyen görevlilerin mültezimi olarak makam ele ettikleri üzerinde durulmaktadır. Payitaht ile kent arasındaki etkileşimin ana noktasının vergiler olduğu, bunun dışında Ayntâb'ın bir Anadolu kenti ile Arap kenti arasındaki konumuyla merkezin dikkatinden uzak olduğu ifade edilmektedir.

Eserin sonunda arşiv kaynakları, basılı mahkeme sicilleri, yayımlanmış ve yayımlanmamış birincil kaynaklar, ikincil kaynaklar ve ansiklopedi maddelerinden oluşan geniş bir kaynakça verilmektedir.

Tarafsız bir bakış açısıyla ve sade bir üslupla yazılmış olan eser, kent

tarihi meraklıları ve Osmanlı kentleri hakkında araştırma yapacak bilim

insanları için önemli bir kaynak niteliğindedir.

Seydi Vakkas TOPRAK

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün ilan ettiği bir yıldaki 4 yayım döneminde, en az 2 sayı olarak yayınlanacaktır.
2. *Tarih Dergisi* hakemli bir yayındır. Yayın Kurulu'nca uygun görülen makaleler değişik üniversitelerden üç hakeme gönderilir; en az iki hakemin olumlu raporu üzerine yayımlanır.
3. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Yayın Kurulu'nun uygun görmesi halinde, İngilizce makaleler de yayınlanabilir.
4. Dergiye, önceden yayımlanmamış yazılar kabul edilir.
5. Makale yazarının ad, soyad, adres (iş adresi), telefon numaraları ve e-posta adresini Dergi Sorumlusuna bildirmesi gerekir.
6. Makale başlığının altında yazarın adı yer almalı, sayfa sonunda (*) işareti ile belirtilen dipnotta, unvanı, çalıştığı kurum ve e-posta adresi belirtilmelidir (Örnek: Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; birisi@abc.com).
7. Makalenin 4 adet kopyası ile bir adet CD/disket kaydının (Metin PC Word, Times New Roman, 12 punto ve 1,5 satır aralığı ile yazılmalı, Sayfa Yapısı A 4, Alt boşluk 0.75, Üst boşluk 0.75, Sağ boşluk 1.17 ve Sol boşluk 1.17, Cilt boşluğu ile Alt-Üst bilgi boşluğu bırakılmayacak şekilde oluşturulmalı; uygulama için derginin son sayısı esas alınmalıdır) gönderilmesi gereklidir.
8. Yazı ve makalelerde yer alan fotoğraf, harita, grafik, arşiv belgesi vb. görsel malzeme dijital ortamda teslim edilmelidir.
9. Makale başlığından sonra, kısa bir "Özet" ve "Anahtar kelimeler" (beş adet), makale sonunda da aynı şekilde bir "Abstract" (80-100 kelimelik İngilizce özet), makale başlığı ve anahtar kelimelerinin (Keywords) İngilizce çevirileri konulmalıdır.
10. Makaleler Yayın Kurulunun uygun bulması üzerine, hakemlere gönderilir. Yayın Kurulu, hakem raporlarını dikkate alarak makalelerin yayımlanacağı sayıyı belirler.

11. Hakem raporları doğrultusunda tashihi gereken makaleler yazarlarına iade edilir. Yazar, tashihleri hakemlerin istediği doğrultuda gerçekleştirip 6, 7, 8 ve 9. maddelerde belirtilen hususları da dikkate alarak, CD/disket ortamında son halini ve iki nüsha çıktısını Dergi Müdürüne ulaştırır.
12. Çeviri yazılarda mutlaka makalenin yabancı dildeki orijinal kopyası gönderilmeli, ayrıca asıl makalenin tam bibliyografik künyesi (derginin tam adı, yazarı, baskı yeri, yılı, cildi, sayısı ve sayfaları) bildirilmelidir.

İrtibat Adreslerimiz ve Telefon Numaralarımız

Doç. Dr. Mahmut AK (Oda No: 401-D), Araş. Gör. Metin ÜNVER (Oda No: 416)
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ordu Cad. No. 196, 34459
Laleli/İstanbul
212 455 57 00/15923; 15921
Cep: 0532 771 58 69/0533 494 29 95
e-mail: tarihdergisi@hotmail.com

ADRES

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
34459 Beyazıt, İSTANBUL